

Rikke Østergaard Hansen og Torkil Østerbye

Vi giver jer noget at tale om!

Guide for biblioteksprofessionelle
til understøttelse af sproglig udvikling

BIBLIOTEKERNES

Sprogspor

Rikke Østergaard Hansen og Torkil Østerbye

Vi giver jer noget at tale om!

Guide for biblioteksprofessionelle til understøttelse af sproglig udvikling

1. udgave, 1. oplag 2022

Udgivet af Bibliotekernes Sprogspor

© 2022 Bibliotekernes Sprogspor og forfatterne

ISBN (tryk) 978-87-972627-9-5

ISBN (digital) 978-87-972627-8-8

Fotos og grafisk tilrettelæggelse:

Aalborg Bibliotekerne
Rendsburggade 2, 9000 Aalborg

kontakt@sprogsporet.dk

Publikationen kan hentes online på sprogsporet.dk

Gengivelse af passager tilladt med tydelig kildeangivelse

Indholdsfortegnelse

Forord.....	4
1. Traditioner og nye tiltag på bibliotekerne.....	5
2. Barnets arenaer og læringsrum.....	7
2.1 Hjemmet som læringsrum.....	8
2.2 Dagtilbuddet som læringsrum.....	9
2.3 Biblioteket som læringsrum.....	10
2.4 Samspillet mellem de tre læringsrum.....	12
3. Barnets sprog – forskellige aspekter.....	14
3.1 Barnets første år.....	14
3.2 Sprogets bestanddele.....	15
3.3 Forslag til understøttelse fra bibliotekets side.....	16
4. Faser i sprogudviklingen.....	23
4.1 Gængs udvikling.....	24
4.2 Flersproglig udvikling.....	24
4.3 Forslag til understøttelse fra bibliotekets side.....	24
5. Literacy.....	27
5.1 Det lille barn og det multimodale.....	28
5.2 Tidlig læseforståelse.....	30
5.3 Skriftsproglig udvikling.....	30
5.4 Biblioteket som literacy-miljø.....	31
6. Samarbejdspartnere omkring børn og sprog.....	34
Oversigter.....	36
Bibliotekets skatkammer.....	36
Relevante hjemmesider.....	37
Litteratur.....	38
Om forfatterne.....	41
Rikke Østergaard Hansen.....	41
Torkil Østerbye.....	41

Forord

Vores ærinde med denne praksisguide er at støtte samtalen mellem bibliotekaren og barnet. Samtidig ønsker vi at styrke forudsætningerne for at understøtte den sproglige udvikling på bedste vis ud fra de muligheder, som bibliotekerne giver.

Vi ønsker ikke at instrumentalisere kulturen og samværet med børnene, men at hjælpe børnene ved at invitere til samtale. Samtalen er et fundament for at være i verden sammen med andre i meningsfuldt samvær, og bibliotekerne rummer en skat af bøger, oplevelser og møder, som gode sprogstunder kan opstå af.

Det skatkammer vil vi gerne være med til at åbne med denne guide, som er opstået på baggrund af mange års dialog med sprogfolk, dagtilbudspersonale, kulturudøvere og biblioteksprofessionelle både i og uden for bibliotekerne.

God fornøjelse.

Rikke Østergaard Hansen og Torkil Østerbye, 2022

1. Traditioner og nye tiltag på bibliotekerne

Folkebibliotekerne har siden biblioteksloven af 1931¹ haft pligt til også at have bibliotekstilbud for børn. Det gælder altså også børn, når det hedder, at:

"Folkebibliotekernes formål er at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger [...] og andre egnede materialer til rådighed."

Lov om biblioteksvirksomhed, 2013²

Bibliotekerne har altså i mange år understøttet arbejdet med børns sproglige udvikling og tidlige læseforståelse. Først og fremmest ved at selekere og formidle materialer, men også ved at skabe arrangementstilbud i form af filmforevisninger, teater, højtlesning, koncerter og lignende aktiviteter. Vi vil i afsnit 3 vise, hvordan tilbuddene i fig. 1 kan fungere som igangsættere af samtale.

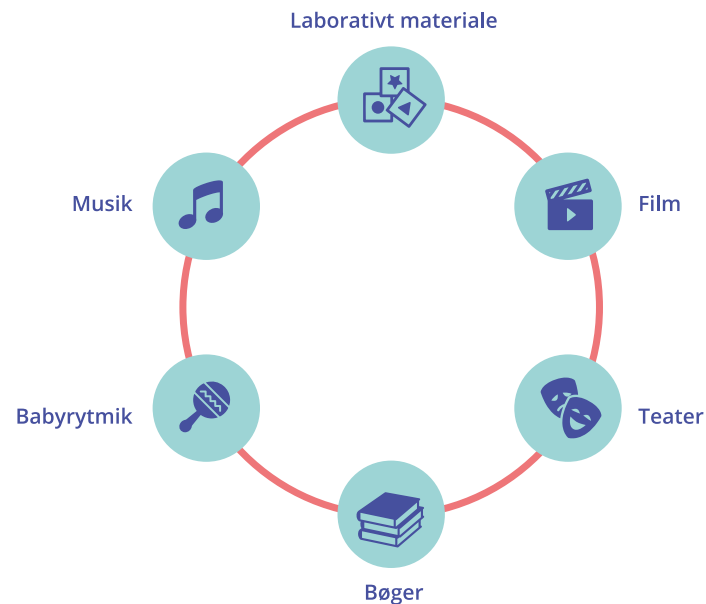

Fig. 1: Bibliotekernes perlerække af tilbud

1 LOV nr. 124 af 31/03/1931 om statsunderstøttede Biblioteker
2 LBK nr. 100 af 30/01/2013 om biblioteksvirksomhed

Bibliotekernes kerneopgave i forhold til sproglig udvikling er fortsat selektion og formidling, men i takt med den øgede opmærksomhed på betydningen af barnets sproglige kompetencer og læringsmiljøet i barnets første leveår er biblioteket kommet mere i spil som aktør og lokal samarbejdspartner.

Der er i den forbindelse opstået et behov for at få italesat, formaliseret og delt den viden, som de biblioteksprofessionelle har oparbejdet gennem mange års praksis. Dette lå til grund for etableringen af Bibliotekernes Sprogspor i 2018.

Sprogsporet er en generel, forebyggende indsats, som bygger på et interaktionelt sprogsyn, hvor sproget udvikles i samspil og med fælles opmærksomhed på noget tredje. Indsatsen indeholder koncepter skabt med fokuseret sprogstimulering som formål, men ofte har Sprogsporets indhold en mere sprogunderstøttende tilgang med fokus på literacy i bred forstand.

2. Barnets arenaer og læringsrum

Biblioteket er en del af den arena, som kan kaldes lokalmiljøet³. Biblioteket har fri og lige adgang for alle og omtales derfor ofte i bibliotekslitteraturen som "det tredje sted", nemlig stedet mellem de to arenaer: hjem og job/dagtilbud.

Disse tre arenaer udgør forskellige læringsrum, som hver især bidrager til barnets læring. Inden for biblioteksdidaktikken skelner vi mellem formel, uformel og understøttende læring, hvor det sidste dækker over understøttelsen af formel læring i andre sammenhænge – her dagtilbuddene⁴. Biblioteket tilbyder nemlig andet og mere end uformel læring, men gør det som en understøttelse af andres formelle læring. Det kan i praksis være, når vi udlåner en sprogkuffert til en børnehave, som er i gang med en formel læring inden for rammen af den styrkede pædagogiske læreplan.

Yderpunkterne i trekantmodellen her er barnets læringsrum med angivelse af hvilke læringsformer, der er i spil imellem dem.

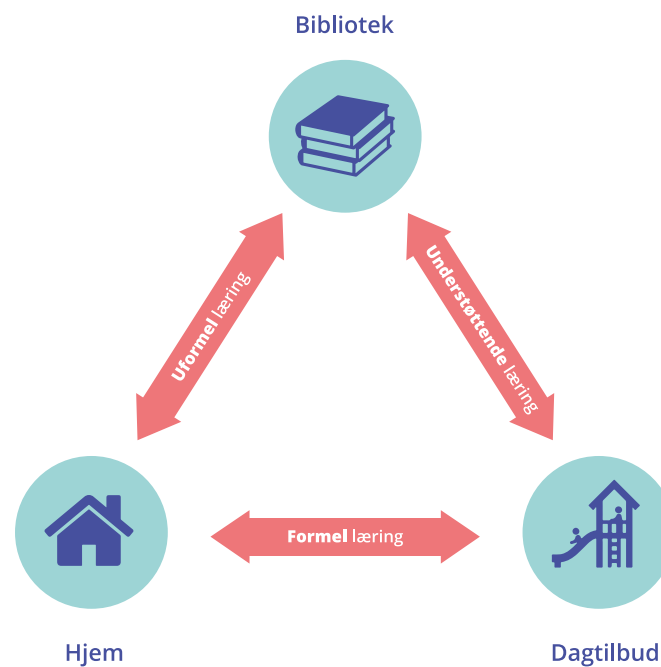

Fig. 2: Barnets læringsrum

3 Kjær (2010)
4 Laskie (red.) (2017)

2.1 Hjemmet som læringsrum

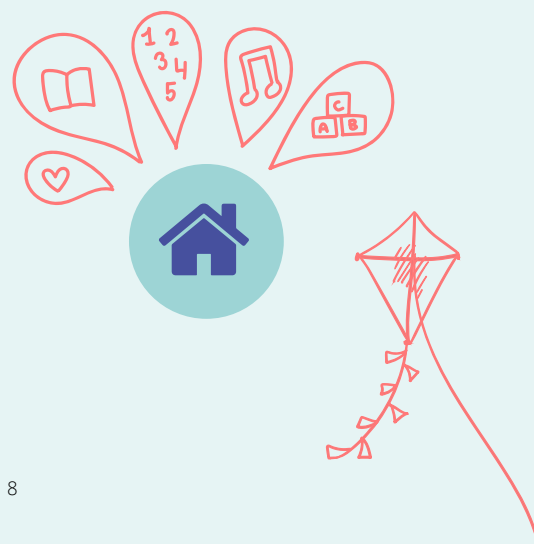
Hjemmet som arena forbindes traditionelt med omsorg og kærlighed⁵. Netop dette gør hjemmet til en vigtig ramme for læring, hvilket i stigende grad anerkendes. Her er det imidlertid vigtigt at understrege, at læring i denne arena ikke handler om tilegnelse af specifikke færdigheder, men om understøttelse af generelle forudsætninger for læring⁶.

Det er også vigtigt at understrege, at selvom undersøgelser viser, at hjemmets læringsmiljø generelt styrkes med forældrenes uddannelsesniveau⁷, så behøver man ikke være veluddannet for at støtte sit barns udvikling.

VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd har foretaget en kortlægning af læringsmiljøer i danske småbørnsfamilier⁸. Kortlægningen viste en positiv sammenhæng mellem barnets kognitive, faglige og sociale udvikling og familiens aktiviteter, som rapporten deler op i disse kategorier:

- Aktiviteter uden for hjemmet, fx sport, musik, spejder og kulturelle aktiviteter, herunder biblioteksbesøg
- Aktiviteter i hjemmet, fx højtlesning, legeaftaler, samt en generel opmærksomhed på tal- og bogstavlege, samt sang- og rimlege
- Læringsrettede aktiviteter, dvs. aktiviteter mere direkte knyttet til fx tal- og bogstavlege. Her fremhæves også betydningen af bøger, kreativt legetøj, dialogbaseret kommunikation, sprog og rim.

Adgangen til disse aktiviteter hænger sammen med både økonomiske, sociale og kulturelle ressourcer. Der er ganske givet forældre, som ikke formår at organisere aktiviteter og sørge for at stille fx tegneredskaber til rådighed. Men set i et biblioteksperspektiv ligger det alligevel lige for at udlede, at det vil gøre en forskel, hvis man i et tværprofessionelt samarbejde får flere forældre til at bruge tid sammen med deres børn omkring bibliotekets mange gratis tilbud.

5 Kjær (2010)
6 Lund & Mikkelsen (2018)
7 Bergholdt Asmussen & Ottsen (red.) (2019)
8 VIVE (2019)

2.2 Dagtilbuddet som læringsrum

Den styrkede pædagogiske læreplan⁹ trådte i kraft juli 2018 og satte bl.a. nyt fokus på forældresamarbejdet om børns læring og samarbejdet med lokalsamfundet om et styrket læringsmiljø (Åben Dagtilbud). Det er desuden vigtigt at bemærke, at læringsmiljøet skal være til stede hele dagen og i alle hverdagens aktiviteter¹⁰.

Læreplanstemaet Kommunikation og Sprog skal ligesom de andre temaer indtænkes i alle aktiviteter, og det fremhæves, at der generelt skal være et rigt sprogligt miljø i dagtilbuddet, hvor der både er længerevarende dialoger og sættes ord på hverdagens aktiviteter og rutiner.

Om de sproglige læringsmuligheder hedder det for temaet, at børnene desuden skal introduceres til forskellige udtryksformer og have adgang til bøger. Børnene skal ikke alene have læst højt, men også tale med personalet om bøgernes indhold.

Bibliotekerne nævnes specifikt som en potentiel lokal samarbejdspartner omkring en styrkelse af dagtilbuddets pædagogiske læringsmiljø. En mulighed som bibliotekerne ikke var sene til at gribe. Tværtimod stod mange biblioteker klar med tilbud skræddersyede til at understøtte den formelle læring i de lokale dagtilbud.

Omkring forældresamarbejdet i læreplanen hedder det, at dagtilbudspersonalet kan understøtte barnets læring i familien, som fx at læse højt, synge sammen og italesætte dagligdagens rutiner. Det fremhæves, at samarbejdet er et fælles ansvar.

Derfor er der på figur 2 angivet formel læring som læringsformen mellem de to arenaer hjem og dagtilbud. Dette betyder også, at bibliotekerne får en dobbeltrolle, idet samarbejdet med dagtilbuddene både handler om at understøtte dagtilbudspersonalet i deres eget sprogarbejde med børnene, men også om at understøtte deres forældresamarbejde.

9 Holst Mortensen & Næsby (red.) (2018)
10 Børne- og Socialministeriet (2018)

2.3 Biblioteket som læringsrum

Bibliotekerne har en særlig position i samfundet ved at være et uformelt læringsrum med fri og lige adgang. Vi ved fra kulturvaneundersøgelser og praksis, at uddannelse og indtægt har indflydelse på antallet af biblioteksbesøg. De højtuddannede og dem med de laveste indtægter er umiddelbart de flittigste brugere af bibliotekerne. Men brugsmønstret ændrer sig ligeledes efter socioøkonomiske faktorer¹¹, og hvis far og mor alene kommer på biblioteket for at benytte en gratis internetforbindelse, så kommer det ikke nødvendigvis børnene til gode.

Vi må dog ikke underkende betydningen af, at bibliotekerne kan stille tilbud frit til rådighed, uden at det er stigmatiserende for brugerne at komme hos os. En anden force for bibliotekerne er, at vi som det tredje sted potentielt kan nå alle de voksne rundt omkring barnet. Vi kan dermed også facilitere samarbejder på tværs.

Helt særligt i sprogunderstøttende sammenhæng er det, at vi som biblioteksprofessionelle har mulighed for at benytte os af modellering som metode. Ved at bringe os selv i spil i børnebiblioteket som samtalepartnere for børnene og ved at udøve fx dialogisk læsning, kan vi nemlig fungere som rollemodeller for både forældre, bedsteforældre og dagtilbudspersonale.

Den uformelle læring over for forældrene er i stigende grad intenderet, hvilket Bibliotekernes Sprogspor er et eksempel på. Her går bibliotekerne eksplicit ind og tilbyder inspiration og materialer til understøttelse af både dagtilbudets læringsmiljø og hjemmelæringsmiljøet med sproget i fokus.

Sprogsporet.dk er samtidig et eksempel på, at biblioteket består af både et fysisk, mobilt og digitalt rum¹². Disse spiller i stigende grad sammen, som det for eksempel er tilfældet med konceptet Sprogstart, som også findes på sprogsporet.dk.

11 Bak, Madsen, Henriksen & Troldborg (2012)
12 Laskie (red.) (2017)

2.4 Samspelet mellem de tre læringsrum

Som vi ser ovenfor, har de tre arenaer hver sine formål og perspektiver, men må i praksis ofte samarbejde. Det kan være fristende at afvise hinandens viden som uvedkommende for ens egen arena, ja ligefrem forstyrrende. Men som bibliotek kan vi tilrettelægge nok så fine aktiviteter, uden at det nytter, hvis vi fx lægger dem på tidspunkter, hvor børnene ikke er oplagte til at deltage. Skal der være tale om mere end informationsudveksling og opstå et egentligt samarbejde, peger kulturforsker Bjørg Kjær på nødvendigheden af accept og anerkendelse af gruppernes forskellige perspektiver. Kjær ser tilmed forskelligheden som del af løsningen på faglige udfordringer, fordi forskellige perspektiver kan være en berigelse¹³.

Meget forenklet kan man opstille tre funktioner, som alle er vigtige i dette samspil om at understøtte barnets tidlige sprogudvikling: relation, observation og selektion. Vi oplever det på biblioteket, når forældrene kommer til os og beder om materialer, fordi man i børnehaven siger, at de skal øve lydlig opmærksomhed derhjemme.

Relation	Kendetegn	Funktion
Forælder	Nær tilknytning > viden, barnets vigtigste rollemodel	Relation
Pædagog/ dagplejer	Kendskab til barn og forældre > danne, øjne behov og målrette efterspørgslen på understøttende materialer	Observation
Bibliotekar	Kendskab til materialer og tilbud > udvælge materialer, stille til rådighed, formidle	Selektion

Her er det vigtigt, at man som professionel ikke forfalder til at bruge fagligheden til at agere ekspert på børnene. Når fagpersoner er i dialog med forældrene, er det vigtigt at se dem som ressourcepersoner - også i forhold til barnets læring - og anerkende deres særlige perspektiv på barnet¹⁴. Som fagpersoner skal både pædagogen og bibliotekaren turde slippe ekspertrollen og indtage en mere involverende position overfor forældrene, fx i rollen som professionel vært på biblioteket¹⁵.

13 Kjær (2010)
14 Kjær (2010)
15 Avenstrup & Hudeck (2018). Se også Andresen (red.) (2011)

Vi skal også i høj grad tage værtskabet på os, når vi inviterer dagtilbuddene ind på biblioteket. En masse praktik kan være afgørende for, om dagtilbuddene kommer og bruger vores mange tilbud. Dette kan eksemplificeres ved nedenstående spørgsmål.

Hvad spørger dagtilbuddene om?

- Kan vi få et lånerkort til institutionen?
- Kan vi låne sprogkufferter på biblioteket?
- Kan vi låne flere eksemplarer af samme bog?
- Kan vi få bogdepoter til institutionen?
- Er der skiftepladser på biblioteket?
- Hvor kan vi sætte barnevogne og trækvogne?
- Må vi spise madpakker på biblioteket?

3. Barnets sprog – forskellige aspekter

Børns sprog kan umiddelbart virke, som noget børnene bare lærer, men i virkeligheden er børnene dybt afhængige af deres omgivelser. Uanset hvem som er i nærheden, er det at få mulighed for at kommunikere helt afgørende for den sproglige udvikling. I de følgende afsnit gennemgår vi en række områder, som er vigtige ift. børns sprog.

3.1 Barnets første år

Barnets første år er præget af en iboende trang til at kommunikere. Vi ved, at børn helt tidligt søger andres ansigter, og at de med blik og imitation har fokus på en god kontakt med andre mennesker – først og fremmest mor. Det første år er der fart på – og barnet bruger meget opmærksomhed på at analysere de talelyde, som mor eller andre bruger. Dette bliver til et bagtæppe, ud fra hvilket barnet omkring 12 måneders alderen siger sit første ord. I løbet af det første år udvikler barnet også evnen til fælles opmærksomhed. Barnet øver sig i at rette sin opmærksomhed mod fx en bamse og tale om den i fællesskab med mor. På den måde får tingene i verden navne – ved fælles opmærksomhed med en voksen om noget i verden.

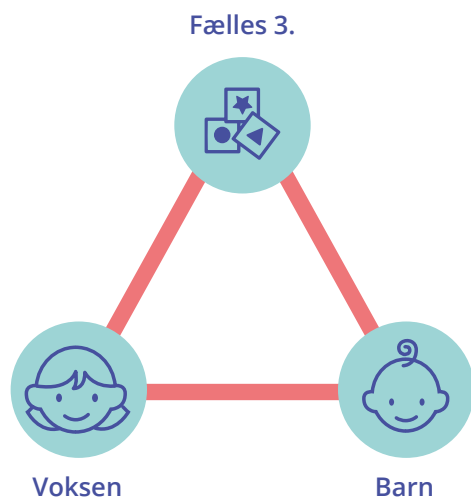

Fig. 3: Den kommunikative treenighed

3.2 Sprogets bestanddele

Sproget kan groft sagt deles op i tre områder, som det ses af figur 4: grammatik (som indeholder sprogets form og lyd), semantik (som indeholder ordforråd og betydningslære) og pragmatik (som indeholder brugen af sproget i sociale kontekster).

3.2.1 Grammatik

Når vi laver en sætning, skal ordene helst komme i en bestemt rækkefølge. Hvis rundt bytter vi ordene på, forvirret bliver du. Rækkefølgen af ordene og reglerne herfor er det, vi kalder syntaks. Børnene lærer syntaks af sig selv, og når de første sætninger dukker op, er det tydeligt, at børnene har lagt mærke til, hvilken rækkefølge ordene kommer i på dansk. Et barn siger fx "mere Per" (jeg vil gerne se et afsnit mere af Postmand Per) og bruger allerede her i de spæde første sætninger den rigtige ordstilling. Senere skal barnet lære at bruge forskellige former for endelser, fx dreng+en = drengen, og her taler vi om morfologi, som dækker over alle de små endelser, vi bruger til at ændre betydningen af ordene.

Et andet område, som ligger under grammatik er lyd, som igen kan deles op i fonetik og fonologi. Fonetik er lydlære og er evnen til at lave de rigtige lyde. Hvordan laver jeg fx lyden "mmm" i ordet 'mad'? Her skal jeg bruge læberne og mine stemmelæber og lade lyden komme ud af næsen.

Fonologi er barnets viden om sproglydene og deres udtale på fx dansk, med andre ord - barnets viden om systemet bag sproglydene. Fonemer er sprogets mindste lyddele, som er betydningsadskillende. Som fx h-lyden og f-lyden i ordene 'hest' og 'fest'. Et barn kan have fonologiske vanskeligheder, hvis det fx udtaler en række sproglyde forkert.

3.2.2 Semantik

Semantik dækker over betydningen af ord og rækker dermed ind i både det talte og det forståede sprog. Det er fint nok, at jeg kan sige "hest", men hvis jeg tror, den har et håndtag, og jeg kan drikke af den, så har jeg ikke styr på betydningen af ordet. Jo flere ord, som er forstået korrekt og som er brugbare for barnet i forståelse og brug, jo større ordforråd har barnet. Her kan betydningen af et godt ordforråd ikke understreges nok, da det er altafgørende for en god sproglig udvikling.

3.2.3 Pragmatik

Pragmatik dækker over, hvordan vi bruger sproget i forskellige sammenhænge. Når jeg skal forbi en medpassager i toget, kan jeg godt sige "Flyt dig din nar!", men så har jeg ikke fulgt de usynlige regler, der er for brugen af sproget. Her ville et "Undskyld, må jeg lige komme forbi" nok være bedre. Ord kan på den måde være acceptable og ikke acceptable alt afhængig af, hvem du bruger dem overfor og med hvem. Børn afprøver hele tiden sproget. Hvad mon der sker, når jeg siger "Fuck dig din dumme smatso!". Er det ok? Det skal jeg bruge bl.a. tålmodige voksne til at finde ud af. Og når vi skal til bal på slottet, er det nok bedst at tiltale de kongelige med "De" og derudover ikke bande og svovle alt for meget.

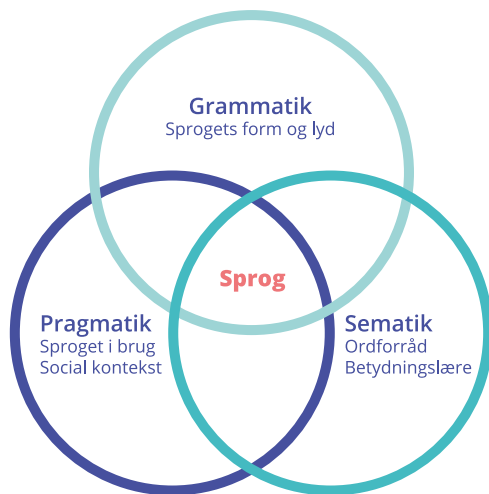

Fig. 4: Model efter Bloom and Lahey (1978)

Nogle børn behøver ikke en anledning til at gå i dialog med den voksne, mens andre har brug for, at vi iscenesætter situationer for at give grund til at kommunikere – enten med verbalsprog eller mimik/gestik. Det kan helt enkelt være, at vi sætter en spændende ting ved vores PC-skærm, eller vi placerer billeder og redskaber i børneområdet, der kan udgøre et fælles tredje og en anledning til samtale. Det kan også være en egentlig sprogaktivitet med børnene. Uanset hvad er det altid vigtigt, at vi ser barnets initiativ og justerer efter det, når vi møder børn i biblioteksrummet¹⁶. Derfor kan en planlagt aktivitet ende et helt andet sted, end vi forestillede os.

Uanset hvilket sprogligt område man vil styrke, er højtlesning et uvurderligt redskab. At sidde sammen fordybet i en bog og tale om billeder, ord og handling kan bringe sproget i spil på andre måder end almindelig dagligdags tale. Dels vil emner og ord ofte adskille sig fra hverdags sproget; dels skærpes den lydige opmærksomhed – ikke mindst ved læsning af bøger med brug af rim og remser.

Når forældre sidder med barnet på skødet og læser højt af en bog, er det meget mere end ren hygge. Højtlesning har ikke et sidestykke, når det kommer til barnets sprog, viden og empati.

Laila Kjærbaek, Fyens Stiftstidende, 2019¹⁷

¹⁶ Greenberg & Weitzman (2004)

¹⁷ <https://fyens.dk/artikel/ekspert-intet-styrker-sproget-lige-sa-meget-som-hojtlesning-lokaliseret-den-12.10.2022>

Bogen er altså essentiel. Men biblioteket har også mange andre materialer og tilbud, der kan fungere som et fælles tredje at rette opmærksomheden på og tale om. Det kan både være i biblioteksrummet, sendt med hjem eller udlånt til dagtilbuddet.

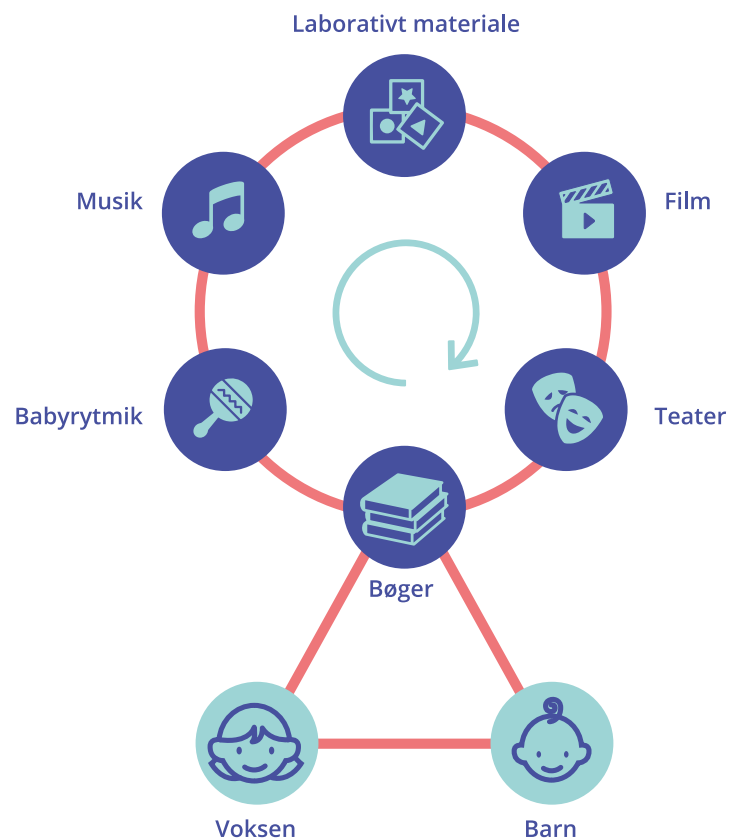

Fig. 5: Bibliotekets tilbud som fælles 3.

Bibliotekernes materialer kan alt sammen noget forskelligt i forhold til de tre sproglige områder. Det vil vi se eksempler på i det følgende.

3.3.1 Grammatik

Selvfølgelig kommer vi ikke uden om højtlesning, når det handler om sprogets form og lyd. Det vi særligt vil fremhæve her, er bøger med vægt på sprogets lydside. Det gælder sang- og remsebøger med fokus på rytmen, og i særdeleshed bøger med rim, som giver opmærksomhed på fonemerne – de mindste betydningsadskillende lyddele. Det kan både være som rimede fortællinger og vers. Rimene kan inddeles i enderim med fokus på vokallyden (gå – på), og bogstavrim (to tossed tanter), hvor det er forlyden, der er central. Der findes særlige udgivelser med fonetisk og fonologisk fokus. Søg efter materialer med emneord som 'lyde' og 'udtale'.

Udover bøger findes en række andre materialer, som kan bruges til at øve lydlig opmærksomhed. Man kan vælge at have dem til brug i biblioteksrummet eller til udlån. Det kan både være helt analoge musikinstrumenter eller digitale legeredskaber som Recordable Pegs, Story Sequencer, Sound Around, Rainbow Talking Boxes og Voice Pad Talking Photo Frame. Ingen af de nævnte redskaber kræver tekniske forudsætninger – man kan bare gå i gang med at lege sammen med børnene. Vær dog opmærksom på, at redskaberne kan indeholde små dele og kræve voksenopsyn.

Man kan også sætte gang i sang og musik på biblioteket. Både ved selv at synge, fx i forbindelse med højtlesning, eller ved at hyre eksterne til koncerter eller musikalske legestuer. Måske kan der etableres samarbejde med den lokale musikskole. Ved at få kroppen med føjes sansning og bevægelse til læreprocessen. Sang og musik rummer, ud over mange gentagelser, også en systematik og rytme, som kan understreges med bevægelse og styrke fornemmelsen for sprog. Ved at danse eller bare sætte bevægelse på under læsning, kan både balancesans (vestibulær sans), berøringssans (taktil sans) og muskel-ledsans (kinæstetisk sans) aktiveres. Aktiveringen af flere sanser hjælper både til at øge koncentration og indlæring og til at styrke kommunikationen¹⁸.

3.3.2 Semantik

Når det kommer til ordforråd og sprogforståelse, er højtlesning som sagt væsentlig i kraft af variationen i ordene. Her har den dialogiske læsning særlige fortrin i kraft af de samtaler, der opstår før, under og efter læsning, samt de konkrete (fysiske effekter) og aktiviteter, som ofte knytter sig til den dialogiske læsning. Barnet erfarer verden med kroppen og lærer abstrakte begreber gennem sanserne.

Kunstnerisk aktivitet som børneteater kan også være med til at udvikle børns ordforråd og sprogforståelse. Dette forstærkes med før- og efter-aktiviteter, hvor børnene henholdsvis stemmes til oplevelsen og bearbejder den. Det kan være med sang, tegninger el.lign., som kan gives til børnene inden forestillingen (fx sendes til et dagtilbud) eller gives med hjem efterfølgende, hvis man ikke kan arbejde på stedet.

Æstetiske læreprocesser, hvor børnene selv omdanner indtryk til udtryk, kan i det hele taget styrke sprogforståelsen. Det kan være i et tematisk forløb omkring fx venskab. Enten som en enkeltstående begivenhed eller i et forløb, som måske delvist foregår på biblioteket, delvist i dagtilbuddet. I kan sammensætte jeres eget forløb med fx bøger,

film, sang, leg og kreative aktiviteter, eller I kan hente forløb på sprogsportet.dk.

Endelig har bibliotekerne masser af materialer, som kan styrke ordforrådet og sprogforståelsen. Det gælder i høj grad sprogkufferter med forskelligt tematisk indhold, men også helt almindelige bøger. Til de mindste findes masser af pege- og billedordbøger med navneord, men der er også mange andre bøger, som beskæftiger sig med begreb-sindlæring. Det kan være bøger om modsætninger, forholdsord osv. Det er her vigtigt at huske, at barnet har brug for hele paletten af ord – altså fx også biord, bindeord, udråbsord – som i rigt mål findes i den almindelige børnelitteratur.

"Læs mange bøger. Børnelitteratur er en af de bedste indgangsvinkler til leksikal udvikling."

Justin Markussen-Brown, Barnets sprogtilegnelse og pædagogisk praksis, 2019

3.3.3 Pragmatik

Pragmatikken handler som sagt om sproget i brug og den sociale kontekst. Både sproget i sig selv – hvad er fx socialt acceptabelt i en given sammenhæng? Men også øjenkontakt, turtagning, kropsholdning, gestik, mimik og de andre elementer af menneskelig kommunikation.

Der er således også her tale om en multimodal læring, som involverer kroppen. Børn kommunikerer på mange måder, og børn lærer på mange måder. Børn bliver selvfølgelig ikke dygtige til sprog bare ved at bevæge sig. Når kommunikation og motorik alligevel hænger sammen, så handler det bl.a. om, at motoriske færdigheder giver bedre forudsætninger for sprogudvikling¹⁹.

Samtidig er det at bevæge sig og lege sammen med til at underbygge den vigtige relation mellem forældre og barn – kropssproget er jo i høj grad det lille barns kommunikationsmiddel. Så fagtesange og andre sproglege med krop og bevægelse er en øvebane for samtale. Det lille barn skal lære, at man skifter mellem at tale og lytte, når man taler sammen. Det kalder vi også turtagning. Det kan lade sig gøre, længe før barnet har et verbalsprog, hvis du giver barnet tid til at svare på dine henvendelser med blik, lyde og bevægelser.

For de lidt større børn er kroppen også et vigtigt redskab til kommunikation. Ved at kunne bevæge sig og tage kontakt til både voksne og andre børn med fagter og mimik får barnet bedre mulighed for at få respons og øve sig på at kommunikere med sin omverden²⁰.

Biblioteket kan derfor understøtte barnets kommunikative udvikling ved at lade børnebiblioteket invitere til tumleleg med bløde underlag og tumlemøbler. Som biblioteksprofessionel kan man bruge sig selv ved at invitere til dialog og leg med både krop og stemme, og biblioteket kan hyre eksterne aktører til at stå for babyrytmik o.lign. aktiviteter. For de lidt større børn kan der arrangeres rollelege med bl.a. udklædnings-tøj og hatteteater.

Bibliotekets materialer kan også understøtte den pragmatiske sprogudvikling. Det kan være laborative materialer som sprogkufferter med sanglege eller billedbøger om sociale kompetencer og bøger med aktivitetsforslag til lege med krop og stemme. Lige fra fagtesangbøger til cirkusbøger.

19 Bylander og Krogh (2017)

4. Faser i sprogudviklingen

I det følgende vil vi kort gennemgå de forskellige faser, som langt de fleste børn gennemgår. Gennemgangen bygger på bogen Sprog i samspil af Greenberg & Weitzman.

Fase 1: Opdageren (0-8 måneder)

I starten sidder barnets strubehoved meget højt i halsen, og barnet kommunikerer på baggrund af reflekser og basale behov. Jeg er træt (barnet græder). Jeg har ondt i maven og skal bøvs (barnet græder). Barnet ved endnu ikke, hvordan det skal afsende et budskab til en anden for fx at få noget at spise. I denne fase øver barnet sig ift. at styre de forskellige dele af kroppen, som kan lave lyde - fx læber, tunge og stemmelæber.

Fase 2: Kommunikatoren (8-13 måneder)

Barnet er nu langsomt ved at være i stand til at kommunikere og bruger mimik, lyd og gestik til at vise overfor andre, at det fx gerne vil snakkes med. Barnet øver sig fortsat i at lave lyde.

Fase 3: Enkeltordsbrugeren (12-18 måneder)

Omkring den første fødselsdag laver barnet sit første ord. I denne fase dukker flere og flere ord op, men det er meget forskelligt fra barn til barn, hvor mange det er. Barnet øver sig og får styr på flere og flere sproglyde.

Fase 4: Sætningsbrugeren (18-24 måneder)

Der er fuld fart på opbygningen af ordforrådet, og barnet lærer nye ord med stor fart. I denne fase dukker små sætninger op – barnet sætter ord sammen – og tager også flere taleture i samtaler.

Fase 5: Den tidlige sætningsbruger (2-3 år)

I denne fase går barnet fra små enkle sætninger med få ord til at lave sætninger med flere ord – det gør barnet i stand til at deltage i samtaler. Ordforrådet er støt voksende.

Fase 6: Den sene sætningsbruger (3-5 år)

Barnet er nu blevet en langt mere kompetent sprogbruger. Der høres lange sætninger, og barnet kan indgå i samtaler. Ordforrådet er nu så stort, at det er svært at gøre op præcis, hvor mange ord barnet kan.

4.1 Gængs udvikling

Det helt almindelige barn gennemgår ovenstående faser og bliver en kompetent sprogbruger. Dog er det forskelligt, hvor hurtigt det enkelte barn udvikler sig, og derfor må aldersangivelserne ovenfor tages med et vist forbehold. Nogle børn er hurtige og snakker løs, mens andre kan være forsinkede og har større problemer med fx at lære sig nye ord i samme takt som de andre børn.

4.2. Flersproglig udvikling

Børn, som lærer flere sprog, er naturligt på arbejde, da de har flere sprogsystemer, som de skal have plads i deres hoved. For mange flersprogede er det ikke noget problem, og de taler gerne ét sprog til mor og dansk til bibliotekaren og så måske et helt tredje sprog til deres far. De kan skifte ubesværet og flyder ind og ud af de enkelte sprog. At være flersproget er således en ressource. Man skal dog være opmærksom på, at ordforrådet kan være mindre på dansk, da deres ordforråd er delt mellem flere sprog. Derfor kan de synes forsinkede, men det skyldes jo blot, at man som dansktalende kun har adgang til en del af deres ordforråd.

4.3 Forslag til understøttelse fra bibliotekets side

Som nævnt i afsnit 2.3 om biblioteket som læringsrum er det en unik mulighed for den biblioteksprofessionelle at kunne anvende modellering, altså at interagere med børn i forældres (og dagtilbudspersonalets) påsyn og dermed være rollemodel. Her i afsnit 4 gennemgår vi barnets sproglige udviklingsfaser, men uanset barnets alder er det vigtigt at invitere barnet til samtale ved at være ansigt-til-ansigt og følge barnets opmærksomhed og initiativ. Det handler altså om at komme i børnehøjde.

Allerede før barnet kan kommunikere med verbalsprog, kan man etablere kontakt og opnå turtagning ved at imitere barnets lyde og bevægelser. Vi kan støtte barnet ved at fortolke dets signaler og første forsøg på tale ("Du griner – skal jeg gøre det igen?"). Efterhånden kan vi sætte flere og flere ord på, og uden at rette på barnet kan vi udbygge barnets udsagn ("Hund mad" - "Ja, hunden spiser mad. Den er nok sulten")²¹.

Det, vi altid har ved hånden som et fælles tredje i børnebiblioteket, er naturligvis bøger, som samtidig er ideelle til sprogstimulering. I det følgende gennemgås de sproglige faser med forslag til bøger – til brug både på biblioteket og alle andre steder.

21 Greenberg & Weitzman (2014)

Fase 1: Opdageren (0-8 måneder)

Her tilbydes de første sangbøger o.lign. til den nybagte forælder. Allerede her kan barnet også selv introduceres til bøger. I dette stadium kan man tilbyde barnet papbøger med høj kontrast, som er spændende at kigge på. I starten kan barnet ikke skelne alle farver, men der findes særlige babybøger i sort, hvid, gul og rød. Blandt andet leporello-bøger, dvs. foldebøger, som kan stå selv i kravlegård eller barnevogn. Læg mærke til barnets signaler om behov for ro.

Fase 2: Kommunikatoren (8-13 måneder)

Der findes et væld af pegebøger til denne fase. Særligt om det, vi kalder "det nære og det kære", altså motiver fra børns dagligdag og masser af dyr. Her kan man også introducere pap-sangbøgerne, som kan holde til, at børnene selv bladrer og smager på siderne.

Fase 3: Enkeltordsbrugeren (12-18 måneder)

Bøgerne her er stadig helt enkle, men begynder så småt at forbinde billederne og italesætte situationer fra barnets hverdag. Fx bøger om at få tøj på eller skulle i seng.

Fase 4: S sammensætter (18-24 måneder)

Her begynder sproget at tage fart, og det skal understøttes med bøgerne. Der begynder at være handling i historierne, og der er bøger om alle mulige emner, som barnet interesserer sig for – også uden for hverdagens rammer. En del af bøgerne har rim, som understøtter den lydige opmærksomhed.

Fase 5: Den tidlige sætningsbruger (2-3 år)

Her begynder bøgerne at ligne almindelige billedbøger i format og papirkvalitet. Historierne har nu en egentlig handling, men der er endnu ikke så meget tekst.

Fase 6: Den sene sætningsbruger (3-5 år)

Billedbøgerne får nu meget mere tekst, ligesom handlingen bliver stadigt mere kompleks. Forfatterne bruger desuden humor i mere udpræget grad. Forfatternes – og forlagernes – motiv kan både være af kunstnerisk og mere pædagogisk karakter. Børnene kan spejle sig i bøgernes karakterer og bearbejde de nogle gange store og voldsomme følelser. Børnene har stadig brug for billeder i bøgerne, men deres egen billeddannelse styrkes, og efterhånden kan man bevæge sig over i egentlige højt-læsningsbøger.

Deler vi bøgerne op i eksperimenterende litteratur, mainstream og pædagogisk tilrettelagte²², vil den biblioteksprofessionelle ofte være mere tilbøjelig til at vælge den lidt nyere og måske udfordrende litteratur, samtidig med at vi kan hjælpe med at finde frem til den pædagogisk tilrettelagte litteratur til netop de behov, som forældre og dagtilbudspersonalet efterspørger. Alle typer af børnelitteratur har deres berettigelse. Også i børnebiblioteket stilles materialerne til rådighed efter kriterierne kvalitet,

22 Petersen (2007)

alsidighed og aktualitet i udvælgelsen²³. Man skal heller ikke være blind for, at der er et potentiale i de mange efterspørgsler på bøger om pottetræning, suttestop og putteritualer. Måske er det netop her, vi får en kontakt og kan vise, hvor hyggeligt det er at læse en bog sammen.

Faserne og forslagene ovenfor handler om helt generel udvikling og understøttelse. Biblioteks-fagligheden handler om materialekendskab og selektion. Uanset om det drejer sig om etsprogede eller flersprogede børn, skal vi som biblioteksprofessionelle naturligvis altid henvise til dagtilbuddet og de tilknyttede logopæder, hvis forældre er i tvivl om, hvorvidt deres børns sproglige udvikling følger en normal udvikling, eller de har brug for vejledning og materialer udover generel forebyggelse.

Flersprogede børn

For at opnå et nuanceret sprog og sikre den bedst mulige sproglige udvikling, er det vigtigt, at forældrene stimulerer på det sprog, som de selv behersker bedst²⁴. Det kan vi på bibliotekerne understøtte ved at signalere i bibliotekets rum, at alle sprog, alfabeter og nationaliteter er velkomne og tillægges værdi. Det kan fx vises med skiltning, udsmykning og materialer på flere sprog, hvorved udvikling af biliteracy støttes, ligesom der kan arrangeres højtlesning på andre sprog end dansk.

Vi kan også hjælpe forældrene til at finde og låne bøger på modersmålet. Det kan både være dual-language bøger med parallelle tekster på dansk og modersmålet, oversatte bøger eller bøger skrevet på modersmålet.

Det kan være lettere at søge bøger på flere sprog på netpunkt.dk end i Cicero. Uanset indgang er det godt at vide, at MARC-formatets 3-bogstavkode for sprog i databasen DanBib kan findes under søgekoder i Netpunktets hjælpemenu. Mange sprog er imidlertid meget sparsomt eller slet ikke repræsenteret på bibliotekernes hylder.

Som bibliotek kan man vælge at bruge en abonnementsordning hos Det Kgl. Bibliotek, som støtter bibliotekernes betjening af sproglige minoriteter med forskellige tilbud. Man kan også henvise til eReolen Global, som giver adgang til e-bøger og digitale lydbøger, dog hovedsageligt på engelsk. Her er titler for både børn og voksne.

Endelig kan man opfordre til brug af ordløse billedbøger, hvor man selv går på opdagelse og taler om, hvad der sker på siderne. Det er muligt at bruge 'ordløse billedbøger' i en emnesøgning, men det er dog ikke et kontrolleret DBC emneord.

23 LBK nr. 100 af 30/01/2013 om biblioteksvirksomhed
24 Markussen-Brown (2019)

5. Literacy

I takt med at samfundet og den medierede kommunikation er blevet mere og mere digitaliseret og billedbåren, så har literacy-begrebet også ændret sig. Hvor det startede med at være den basale evne til at kunne læse, skrive og regne, dækker det efterhånden mere bredt evnen til at udlede og skabe mening ved hjælp af flere modaliteter. Med 'modaliteter' menes her 'betydningsbærende tegnsystemer' – og i en verden fyldt med digitale kommunikations- og medieplatforme vil meget kommunikation være multimodal, fordi tekst, billeder, lyd, grafer, ikoner m.m. blandes. Tænk bare på en helt almindelig sms med smileys.

"Literacy er vores kompetence til at afkode, forstå og anvende tegn som fx bogstaver, tal, diagrammer, grafer, tegning, billeder og andre symboler som et middel til at forstå verden og til at udtrykke os."

Nationalt Videncenter for Læsning, 2022

Et dannelsesaspekt begynder også at snige sig ind i definitionerne²⁵. Derfor kan man argumentere for, at 'literacy' i dens nye, udvidede betydning mere og mere overlapper begrebet 'digital dannelse'. Sagt på en anden måde kan literacy efterhånden også forstås som en delmængde af kompetencerne i modellen nedenfor, der naturligvis er en forenkling af et komplekst begreb. I det følgende vil vi se på betydningen af dette for det lille barn.

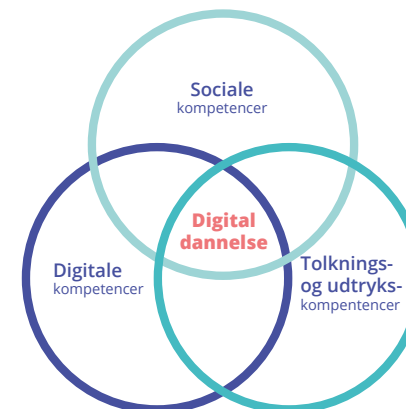

Fig. 6: Digital dannelse

25 Se fx <https://www.unesco.org/en/communication-information/media-information-literacy/about> lokaliseret den 01.10.2022

5.1 Det lille barn og det multimodale

Det nyfødte barn har en global oplevelse af verden. Dvs. at barnet ikke oplever sig selv som adskilt fra omverdenen, ligesom det ikke skelner mellem oplevelsen af forskellige modaliteter. Barnet er bare i sine omgivelser. Dette ændrer sig i løbet af barnets første leveår, og sproget er en del af processen med at splitte verden op i modaliteter og gøre det muligt at tænke og kommunikere i repræsentationer – fagter, ord, billeder²⁶. Først efter flere års øvelse kan verbalsproget meningsfuldt stå alene i kommunikationen med det lille barn. Derfor kan man heller ikke forestille sig en papbog for småbørn uden billeder.

Det er altså ikke bare noget nymodens pjat i digitaliseringens navn, når vi inddrager det multimodale i en guide til at understøtte barnets sprog og tidlige læseforståelse. For selvom sproget efterhånden overtager en stor del af den nonverbale kommunikation, så giver det god mening at bevare og udvikle barnets forskellige udtryksmåder og evner til at tolke på lyd, mimik, billeder m.m.

Dels støttes forståelsen og sprogudviklingen af modaliteter som fagter og billeder.

Dels vil den reflektive proces med at omdanne indtryk til egne udtryk hjælpe barnet til at erfare verden og koble disse sansninger og erfaringer til verbalsproget. Det kan være så simpelt, som at barnet efter højtlesning tegner den meget farlige tiger fra Kaj-bogen, og I bagefter taler sammen om tegningen.

Endelig vil en fastholdelse og udvikling af barnets multimodale kompetencer på sigt gøre det til en bedre læser og en mere kompetent borger i et mere og mere multimodalt kommunikerende samfund.

"Billedlitteraturen afspejler om noget, i hvor høj grad vores kultur er billedbåren, og at det kræver visuelle læsefærdigheder at orientere sig i et samfund, hvor dette er et vilkår."

Marianne Eskebæk Larsen, Bogen om billedlitteratur, 2022

5.2 Tidlig læseforståelse

Selvom andre modaliteter fylder mere og mere i kommunikationen, er kendskab til bogstaver og skriftsprogskoncepter naturligvis stadig helt afgørende for udviklingen af literacy²⁷. Barnet skal helt basalt opnå en forståelse af, at der er en kommunikation i de tegn, som de voksne kan sætte på papiret. Det skal have en forståelse for, at man læser i en bestemt retning. Ved gentagen højtlesning vil barnet efterhånden oparbejde evnen til selv at danne billeder inde i hovedet ved hjælp af ordene og opnå en fornemmelse for rytme og genre. Der er altså en masse pragmatik i det, som vi også kender det fra verbalsproget.

"Højtlesning lærer barnet sprog. Barnets ordforråd styrkes, men barnet lærer også, hvordan sprog læses. Hvornår man holder pauser, hvordan man hæver stemmen ved spørgsmål eller udbrud eller hvordan forskellige ord udtales."

Helen Lyng Hansen, Netsundhedsplejerske.dk, 2019²⁸

Omkring skolestarten skal barnet gerne være godt på vej til selv at have tilegnet sig "de tre alfabeter", dvs. kende bogstavernes tegn, lyd og navn. En proces som imidlertid starter længe inden, ved at barnet gøres opmærksom på lyde, tegn og symboler i hverdagen.

5.3 Skriftsproglig udvikling

Ligesom man som barn gennemgår forskellige faser i udviklingen af sit talte sprog, kan man ved skriftsproglig udvikling se, hvordan børnene gennemgår en tilsvarende udvikling i forskellige faser. Man kan dog samtidig sige, at jo mere et barn er optaget og motiveret af bogstaver, jo hurtigere går det – nogle gange har vuggestuebørn lært sig alfabetet! I det følgende gennemgår vi de typiske faser.

5.3.1 Præfonetisk skrivning

I denne fase ser man typisk skriblerier og symboler uden lighed med bogstaver. Typisk er det imitation af voksnes skrift, og faseren karakteriseres ved en svag forståelse for sammenhængen mellem tale og tekst. Et barn kan lave en lille krusedulle ved siden af sin tegning og derefter fortælle i lang tid om, hvad der står. På den måde er sammenhængen mellem et bogstav og en specifik sproglyd ikke til stede. "Bogstaver" i denne fase kan være små og store og på den måde næsten multimodalt henvise til hvor lille eller stor den ting, som der "skrives om" er. I denne fase er lille Idas navn ikke tre bogstaver (I+d+a), men et billede som samlet huskes: Ida.

27 Markussen-Brown et al. (2018)

28 <https://www.netsundhedsplejerske.dk/artikler/index.php?option=laes&type=ARTIKLER&id=621> lokaliseret den 12.10.2022

5.3.2 Semifonetisk skrivning

I denne fase begynder barnet at forstå, at bogstaver hænger sammen med bestemte lyde, som også er lyde i ord. Med andre ord begynder barnet at forstå sammenhængen mellem 'fonemer' (sproglyde) og 'grafemer' (bogstaver). Bogstaverne får nu funktionel betydning, fordi de er byggestenen i ord. I denne fase øver børnene sig og bytter rundt på rækkefølgen af bogstaverne, udelader bogstaver og lignende. Det er en kompleks opgave at stave på dansk, hvor talesproget er langt fra skriftsproget. Hvorfor staves fx 'sagde' ikke 'saa'?

5.3.3 Fonetisk skrivning

I denne fase er barnet blevet i stand til at benytte ortografiske mønstre, dvs. som er i overensstemmelse med retskrivningen. Det er mønstre, som ikke bare kan udledes af det, børnene hører og registrerer, når de selv artikulerer, men også af det, de ser i tekster. De er således tæt på endemålet, som kan kaldes konventionel skrivning, hvor man behersker uregelmæssigheder og fremmedord som fx 'remoulade'.

5.4 Biblioteket som literacy-miljø

Bibliotekerne skal ifølge biblioteksloven fremme uddannelse, og det starter ikke først med gymnasietiden. At oplyse, give kulturelle oplevelser og danne til medborgerskab er en livslang proces.

Børnekulturens grand old lady Beth Juncker fremhæver i sin doktorafhandling, at både barn og voksen i en moderne mediedreven virkelighed har brug for udtryks- og tolkningskompetencer. Juncker taler her om kompetencer inden for både klassiske og moderne medier²⁹.

"... læsning og skrivning som en 'monomodal' praksis har sit udspring i den moderne trykkultur, der gik forud for de elektroniske massemedier, mens fremkomsten af elektroniske såvel som digitale medier kalder på en opdatering af læsebegrebet, så det kan understøtte deltagelse og medborgerskab i en digital tidsalder."

Anne Mette Thorhauge, 2018

29 Juncker (2006)

Kirsten Drotner, Heidi Jørgensen og Lotte Nyboe opfordrer da også allerede i 2006 i rapporten Børnebiblioteket som læringsrum bibliotekerne til at understøtte brugernes multimodale kompetencer³⁰. Drotner taler fortsat om, at bibliotekerne "skal rykke op i dannelsespyramiden og give børn de kompetencer, der skal til, for at de kan give deres mening til kende i et demokratisk samfund."³¹ Børnene skal med Drotners ord lære at ytre sig, så andre lytter og forstår. Dette kan ske ved at lade børn selv være producerende, fx med kodning eller små filmfortællinger, fordi det skabende hænger sammen med refleksion og analyse.

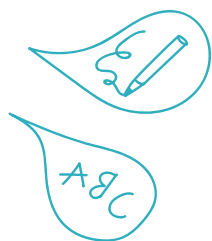
Man kan udmærket lade børnehavebørn eksperimentere med filmmediet ved at bruge enkle værktøjer som fx FILM-X animationsapp'en³². Små børn kan også lege med kodning ved hjælp af simple digitale redskaber som Bee-Bots og Code-a-Pillar. De kan ligefrem "kode" hinanden ved at lægge baner med pile og andre symboler på gulvet.

Men skærer vi helt ind til benet, så er grundelementer af literacy: at lytte, tale, læse, skrive og vise³³.

Og når vi arbejder med dialogisk læsning og før-skriftlige færdigheder med de yngste børn, kan vi faktisk også øve multimodale færdigheder helt analogt – især hvis vi husker at give plads til barnets eget udtryk.

Lad barnet bruge sine multimodale færdigheder ved fx at

- afkode billeder i bøger – komposition, stemning m.v.
- afkode stemmeføring, kropsholdning og ansigtsudtryk
- se på brugen af skrifttyper og -størrelser (fx udråb eller gyser-titler)
- lege med lyd og stemmer under og efter højtlesning
- tegne fortællingen
- lege fortællingen
- genfortælle
- "børneskrive"
- være opmærksomme på lyd i rum og sprog
- være opmærksomme på tekst og tegn i rummet

30 Drotner, Jørgensen og Nyboe (2006)

31 Drotner (2017)

32 <https://www.dfi.dk/laering-og-formidling/boernehaver/film-x-animation> lokaliseret d. 30.09.2022

33 Bylander og Krogh (2017)

5.4.1 Fysiske sprogmiljøer

Det sidste punkt leder til overvejelser omkring det fysiske biblioteksrum, som vi også skal indtænke som en del af vores literacy-miljø. Ved at lade rummet afspejle intentionerne bag vores virksomhed og aktiviteter understøttes nemlig disse tiltag³⁴.

Jamen, biblioteket er jo i forvejen fyldt med bøger, så dét behøver vi vel ikke ofre mange tanker? Jo, for når vi taler om fysiske sprogmiljøer, er følgende fire aspekter omfattet:³⁵

1. Tilstedeværelsen af skriftsproglige materialer.
2. Materialernes fysiske placering.
3. Barnets samspil med de skriftsproglige materialer.
4. Den voksnes evne til at inddrage disse materialer.

Det kan godt være, at vi har mange bøger, men er skrift og illustrationer synlige for de små? Gør vi opmærksomme på dem i vores henvendelse til børnene? Interagerer børnene selv med materialerne?

Skal vi omsætte de fire aspekter til biblioteksrummet, kan man forestille sig alfabeter, tal og symboler på væggene – helt nede i børnehøjde. Hinkeruder på gulvene. Indbydende tavler med bogstavmagneter. Kan der mon stå et bord med skrive- og tegneredskaber? Måske bare i ferierne, hvor man fx kan skrive og tegne postkort til sine bedsteforældre. Det kan være, at der ligefrem er plads til en lille "butik", så tallene kommer bedre i spil. Småbørnsfamilierne kan også opmuntres til at formidle gode læseoplevelser til hinanden i form af små "boganmeldelser" med smileys. Er der ressourcer til det, kan man lave egentlige ABC-værksteder, hvor børnene kan boltre sig i bogstaver.

Se sprogsportet.dk for flere idéer og printvenlige materialer.

34 Hagtvæt (2004)

35 Markussen-Brown et al. (2018) s. xxxxxx

6. Samarbejdspartnere omkring børn og sprog

Sprog og bøger skaber forandring og bedre liv! Men hvis vi som biblioteker virkelig vil gøre en forskel, må vi etablere praksisfællesskaber for at forbedre og udbrede vores indsats. I afsnit 2 om barnets arenaer så vi på samspillet mellem hjem, dagtilbud og bibliotek. Hjem og dagtilbud er da også vores primære målgruppe og partnere, når det handler om det lille barn. Men der er mange flere potentielle samarbejdspartnere omkring det lille barns læring, som vi meningsfuldt kan etablere samarbejde med.

Dét vi som biblioteksprofessionelle først og fremmest kan bidrage med, er som tidligere beskrevet vores viden omkring materialer og aktiviteter, der kan fungere som et fælles tredje i interaktionen mellem barn og voksen.

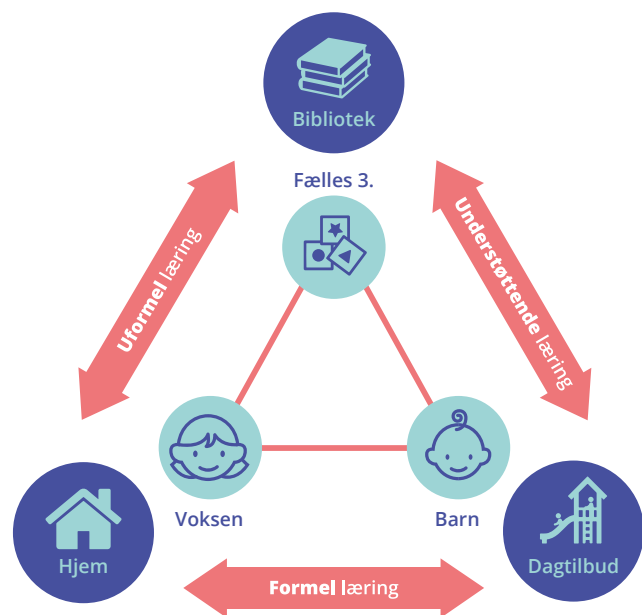

Fig. 7: Bibliotekets tilbud i samarbejdsrelationer

Med vores særlige position som det tredje sted kan vi desuden facilitere samarbejde mellem andre fagprofessionelle. Både i lokalmiljøet med fritidsaktører som musik-, billed-, danse- og teaterskoler og med aktører inden for forebyggelse som logopæder og sundhedsplejersker.

Vi kan sammen skabe aktiviteter, som kan foregå på biblioteket, i dagtilbuddet eller andre steder, hvor børn og deres voksne færdes. Det kan både være aktiviteter, der kan fungere som et fælles tredje at tale og være sammen om. Det kan også være aktiviteter, som kan gøre deltagerne klogere på noget – sammen.

At indgå i et praksisfællesskab kræver naturligvis, at vi viser respekt for hinandens faglighed og henviser til denne, når vi eksempelvis står over for en forælder med et barn med særlige behov. Men at udvide sin egen faglighed med viden fra andre professioner kan skabe værdi for både os selv og børnene.

Hvis vi tager udgangspunkt i lektor Andy Højholdts model for niveauer af faglig integration og samarbejde: flerfagligt samarbejde, tværfagligt samarbejde og tværprofessionelt samarbejde, så arbejder den biblioteksprofessionelle ofte parallelt med de andre aktører, altså på det laveste niveau af samarbejde. Ved som minimum at invitere hinanden med til møder og temadage kan vi nå næste niveau, det tværfaglige samarbejde, hvor vi udveksler viden. Skal vi nå det højeste niveau, et egentligt tværprofessionelt samarbejde, som overskrider faggrænser og arbejder sammen mod fælles mål, så må vi også udvikle nye tiltag sammen på tværs af professioner.

Ingen nok så engageret formidling kan overgå det ejerskab, som det giver blandt fagpersoner at være involveret i planlægningen af nye tiltag eller måske ligefrem have været med i udviklingen. Et ejerskab som også vil have betydning for den måde, som tiltaget efterfølgende praktiseres og formidles på.

Eksempler på samarbejde:

- Invitere hinanden med på møder for at få nye vinkler på arbejdet
- Foredrag for forældre og/eller fagpersoner
- Fælles fagdage med interne eller eksterne oplægsholdere (evt. TED Talks)
- Workshops hvor flere faggrupper laver noget sammen for børn og/eller forældre
- Sætte tilbud op i udsatte områder i samarbejde med fx boligforeninger eller dagtilbud (Center For Boligsocial Udvikling er her en videnressource)

Med etableringen af Bibliotekernes Sprogspor fik de danske biblioteker en fælles platform til brug for samarbejde omkring små børns sprog og læsegåde, både indbyrdes og med andre fagprofessionelle. Sammen skaber vi grobund for, at litteraturen kan øge børns livsmuligheder – uanset hvor de bor.

OverSIGTER

Bibliotekets skatkammer

OverSIGT over begreber inden for sproglig udvikling med forslag til greb og materialer fra bibliotekets "skatkammer", som kan understøtte de enkelte områder.

Sprogligt fokusområde	Bibliotekarens greb i guldet
Grammatik Sprogets form og lyd, lydlig opmærksomhed <ul style="list-style-type: none">• Syntaks (sætningsbygning)• Fonetik (lydlære)• Fonologi (sprogets lydside)<ul style="list-style-type: none">• Fonemer (mindste betydningsadskillende lydenhed)	<ul style="list-style-type: none">• Bøger/højtlesning/dialogisk læsning<ul style="list-style-type: none">• Rimede fortællinger• Andre historier med fokus på udtale og lyd, sangbøger• Sange og rimvers<ul style="list-style-type: none">• Bogstavrim (forlyde)• Enderim (vokallyde)• Musikalske aktiviteter<ul style="list-style-type: none">• Koncerter/sang (inkl. optagelser)• Rytmik/musikalske legestuer• Redskaber (musikinstrumenter, digitale legeredskaber)
Semantik Ordforråd og sprogforståelse <ul style="list-style-type: none">• Ordklasser• Denotationer (synonymer)• Konnotationer (medbetydning)• Antonymer (modsat betydning)	<ul style="list-style-type: none">• Bøger/højtlesning/dialogisk læsning<ul style="list-style-type: none">• Pegebøger og billedordbøger med navneord• Bøger med begrebsindlæring direkte/indirekte; både kunstneriske og pædagogisk tilrettelagte bøger• Kunstneriske aktiviteter<ul style="list-style-type: none">• Børneteater, gerne med før- og eftermaterialer• Æstetiske læreprocesser (fx tegne, fortælle, optræde, leg-en-bog)• Udstillinger (fx med litterært forlæg)• Sprogkufferter
Pragmatik Sproget i brug, social kontekst <ul style="list-style-type: none">• Sociale kompetencer, turtagning• Motorik/gestik/mimik	<ul style="list-style-type: none">• Bøger/højtlesning/dialogisk læsning<ul style="list-style-type: none">• Bøger om sociale kompetencer• Aktivitetsbøger• Aktiviteter med bevægelse<ul style="list-style-type: none">• Teater/rollelege/hatteteater• Babyrytmik, bevægelses- og sanseleg, Sprogfitness• Tumlemøbler, motorik-redskaber• Dans & musik (aktiviteter og optagelser)
Skriftsprog Kodning og afkodning <ul style="list-style-type: none">• Opmærksomhed på tegn• Finmotorik	<ul style="list-style-type: none">• Synlige tal og skrifttegn i børnehøjde• Tilgængelige skrive- og tegneredskaber• Skriftsprogligt legetøj (hinkeruder, digitale ressourcer/redskaber, klodser m.m.)

Relevante hjemmesider

Bibliotekernes Sprogspor

www.sprogsporet.dk

Center For Boligsocial Udvikling : temaer

www.cfbu.dk/temaer/uddannelse-og-livschancer/

De første digitale skridt / Medierådet for Børn og Unge

www.deførstedigitaleskridt.dk

Digital leg / Socialt Udviklingscenter SUS

www.digitalleg.dk

EMU – Danmarks læringsportal

www.emu.dk

Kroppen på Toppen / Aalborg Kommune

www.kroppenpåtoppen.dk

Litteratursiden : børnebøger

www.litteratursiden.dk/boerneboeger

Lotte Sallings ressourcesamling

www.lottesalling.dk/download/

Nationalt Videncenter for Læsning

www.videnomlaesning.dk

Sprog & Leg

www.sprogogleg.dk

Sproghandleren

www.sproghandleren.dk

Litteratur

Andresen, Bent B. (red.) (2011). *Relationer på biblioteket - en antologi om mødet mellem mennesker på folkebiblioteket*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Avenstrup, K. & Hudeck, S. (2018). *Sammen om barnets læringshistorie - praksisguide til fornyet forældresamarbejde og et styrket læringsmiljø*. Frederikshavn: Dafolo.

Austring, Benny D. & Sørensen, Merete (2006). *Æstetik og læring : Grundbog om æstetiske læreprocesser*. [Kbh.]: Hans Reitzels.

Bak, Lene; Madsen, Anne Sophie; Henrichsen, Bettina og Troldborg, Søren (2012). *Danskernes Kulturvaner 2012*.

Kbh.: Kulturministeriet.

Bergholdt Asmussen, Ditte & Ottsen, Camilla (red.) (2019). *Tidlig indsats i dagtilbud : Perspektiver på Heckman-kurven*.

Frederikshavn: Dafolo.

Bloom, L. and Lahey, M. (1978). *Language Development and Language Disorders*. New York: John Wiley and Sons.

Bylander, Helle Iben og Krogh, Trine Kjær (2017). *Stærkt sprogarbejde : Hele vejen rundt om høj kvalitet i dagtilbudets sproglige miljøer*. Frederikshavn: Dafolo.

Børne- og Socialministeriet (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan : Rammer og indhold (pdf)*. [Kbh.]: Børne- og Socialministeriet.

Drotner, Kirsten (2017). Bibliotekerne skal sikre børns muligheder for at ytre sig. *Perspektiv*, 2017(5), 22-24.

Drotner, Kirsten, Jørgensen, Heidi og Nyboe, Lotte (2006). *Børnebiblioteket som læringsrum : Kultur, kommunikation og transformation (PDF)*. [Odense]: Center for Børne- og ungdomsmedier, Syddansk Universitet.

Eskebæk Larsen, Marianne (2022). *Bogen om billedlitteratur: analysebegreb og didaktiske perspektiver*. København: Akademisk Forlag.

Greenberg, Janice, & Weitzman, Elaine (2014). *Sprog i samspil*. Frederikshavn: Dafolo.

Hagtvet, Bente Eriksen (2004). *Sprogstimulering : Tale og skrift i førskolealderen (2. udg.)*. [Kbh.]: Akademisk Forlag.

Hermansen, M., Løw, O. & Petersen, V. (2013). *Kommunikation og samarbejde – i professionelle relationer*. Kbh.: Akademisk Forlag.

Højholdt, Andy (2016). *Tværfprofessionelt samarbejde - i teori og praksis*. [Kbh.]: Hans Reitzels.

Juncher, Beth (2006). *Om processen : Det æstetiske betydning i børns kultur*. Kbh. K: Tiderne Skifter.

Kjær, Bjørg (2010). *Inkluderende pædagogik : God praksis og gode praktikere*. Kbh.: Akademisk Forlag.

Laskie, Cecilie (red.) (2017). *Biblioteksdidaktik*. [Kbh.]: Hans Reitzels.

LBK nr. 100 af 30/01/2013. *Bekendtgørelse af lov om biblioteksvirksomhed* (Biblioteksloven). lokaliseret den 23.10.2022 på <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2013/100>

Holst Mortensen, Trine & Næsby, Torben (red.) (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan : Grundbog til dagtilbudspædagogik*. Frederikshavn: Dafolo.

Markussen-Brown, Justin (2019). *Barnets sprogtilegnelse og pædagogisk praksis : En introduktion*. Aarhus: Turbine.

Markussen-Brown, Justin et al. (2018). *Fysiske sprogtilæg : En forskningsforankret guidebog*. Frederikshavn: Dafolo.

Møllerup, A., Mamsen, E. og Sandberg Bilottoft, E. (2021). *Sprog og læselyst hos små børn - Kortlægning af danske initiativer, udfordringer og uudnyttede potentialer*. Kbh. K.: Socialt Udviklingscenter SUS.

Nationalt Videncenter for Læsning (2022). *Om literacy-begrebet*. Lokaliseret den 15.09.2022 på <https://www.videnomlaesning.dk/literacydk/om-literacy-begrebet/>

Nyboe, Lotte (2009). *Digital dannelse*. Kbh. K.: Frydenlund.

Petersen, Anne (2007). *Den tilsidesatte bog : om den moderne billedbog i dagtilbud : undersøgelse, diskussion og teoretisk ramme for billedbogen i pædagogisk arbejde*. Århus: Klim.

Salling, Lotte (red.) (2011). *I begyndelsen er sproget – antologi om børns sprogudvikling*. Frederikshavn: Dafolo.

Stern, Daniel (2000). *Spædbarnets interpersonelle verden*. Kbh.: Hans Reitzels.

Thorhauge, Anne Mette (2018). *Multimodale læsepraksisser og dannelse til det digitale netværks-samfund*. Learning Tech – Tidsskrift for lærermedier, didaktik og teknologi, (5), 10-26.

VIVE (2019). *Læringsmiljøer i danske familier (PDF)*. Lokaliseret den 30.09.2022 på <https://www.vive.dk/da/udgivelser/laeringsmiljoer-i-danske-familier-13600/>

Om forfatterne

Rikke Østergaard Hansen

Børnekulturformidler, bibliotekar DB. Har en baggrund inden for børneteater, men har siden 2009 været ansat ved Herning Bibliotekerne. Har sideløbende hermed taget en diplomuddannelse i kunst- og kulturformidling for børn og unge, samt senest sprogvejlederuddannelsen ved VIA University College. Programkoordinator for Bibliotekernes Sprogspor siden 2018.

Torkil Østerbye

Lektor, ph.d. tilknyttet Program for sprog og literacy ved Forskningscenter for pædagogik og dannelse, VIA University College Aarhus. Primære arbejdsområder: Sprogtilegnelse, sprogvurdering, tidlig læsning/skrivning, sprog og støj. Forfatter og medforfatter til en lang række publikationer og artikler om børns sprogtilegnelse. Har undervist i regi af Bibliotekernes Sprogspor siden 2018.

Sprog og bøger skaber forandring og bedre liv!

Folkebibliotekerne har i snart 100 år haft som erklæret formål også at have tilbud til børn. De senere år er betydningen af børns tidlige sprogudvikling blevet kendt og fremhævet og dermed også bibliotekernes arbejde med at understøtte den.

Dette har ført til fælles indsatser for at formalisere de kompetencer, der allerede lå hos bibliotekerne; etablere samarbejde med andre faggrupper; opbygge et fælles fagsprog og bringe såvel viden som bibliotekstilbud op på et mere ensartet niveau.

På baggrund af fem års samarbejde omkring udvikling af Bibliotekernes Sprogspor og kompetenceudvikling for biblioteksprofessionelle har bibliotekar Rikke Østergaard Hansen og lektor Torkil Østerbye udarbejdet denne praksisguide. Den er rettet mod både den erfarne børnebibliotekar og den nyansatte i biblioteksvæsenet, som måske med en helt anden faglig baggrund skal varetage arbejdet med at vælge og udvikle bibliotekets tilbud for de mindste børn og samarbejde med forældre, dagtilbud og andre om børnenes læsekultur og sproglige udvikling.

Bibliotekernes Sprogspor er bibliotekernes fælles indsats, som understøtter sproglig udvikling og tidlig læseforståelse.

På sprogsporet.dk finder du dels en lang række boglister og online tilbud, som bibliotekerne og andre aktører inden for sprog og læsning har udviklet.

Dels ligger her materialer til de koncepter, som er tilknyttet Bibliotekernes Sprogspor.

Målgruppen er børn i alderen 0-6 år.

Indsatsen er en del af centralbibliotekernes temaspør Glæden ved sprog, litteratur og læsning. Udviklingen er støttet af Slots- og Kulturstyrelsen.

www.sprogsporet.dk

